

kritika kritike

10-74778315

ILI O NJENOM ZLATNOM I BRONZANOM DOBU

I

Stvorena je neka vrsta nepisanog pravila po kojem se, prečutno ili glasno, lucidno ili konfuzno, šalju strele prekora našoj književnoj kritici za sve što je učinila i nije učinila, počev od primedbe da ne pomaže piscima u publici da se nadju i snaju u basnoslovnoj složenosti današnjeg sveta do optužbe da je ona, takva kakva je, bez skleričevskih dužina i sintetičkog zamaha u književnosti, da su kritičari tako dobro organizovani da im književnost nije ni potrebna itd. U sočuju toga pravila, kritika je rastočena do pustog kretanja u faktičnosti književnosti, lišena ugla i pravca pod kojom se taj fakticitet vidi, sposobna pre da se razgnevi ili oduševi nego da objasni i time saznanje dejstvuje.

Naravno u svim tim prekorima ima mnogo tačno, ali, kao sve što nosi surovi pečat preteranog, i oni rizikuju da tom surovosti sakriju pravi duh istine koja im je cilj.

Pravdi za volju, treba reći: naš književni klimat ne poznaje škole kritike, sumarni profil istorije naše kritike sav je u znaku mestimično silovitih, genijalnih ili talentovanih plamsaja, ali lišen postojanog, organizovanog prenošenja nege kritike, stalnije koncentracije umnih snaga u narodu radi osvetljenja sopstvene prirode. Do Vuka mi smo bez kritike. Od Vuka do Nedića bukvalno odsustvo kritičara; Ljubomir Nedić, prvi moderni srpski kritičar, nije ostvario sopstvenu kritičku školu, a slavni pisac jedine *Istorije novije srpske književnosti*, Jovan Skerlić, čija gomada služi, po srećnoj reči Miodraga Popovića, kao nacionalni test, ni sam nije ostvario svoju školu. Zlatni vek srpske književne kritike, sa već famoznom trijdom: Skerlić — Bogdan Popović — Slobodan Jovanović, ostavio je u nasleđe potomcima „bakarnom“ veku bogata rudna nalazišta stvarne kritičke misli, ali francuski daci, iz toliko poznatih razloga ratovanja i srbovanja, nisu doživeli da budu i srpski učitelji, u strogom, preciznom smislu koji reč učitelj ima. Francuz Gijo odlučivao je u Beogradu perom Jovana Skerlića o sudbini Vladislava Petkovića-Disa, ali Beogradinim Skerlić nije mogao da utiče na sudbinu makar jednog trećerazrednog francuskog pesnika. Naša književna istorija u odeljku koji pripada kritici beleži sjajne obrascе stila, neopornu sudbisku elevaciju, gomade talenata i životnih darova i tribunskom smislu, ali ne beleži pojave sistematike nege kritike, „školovanja glasova“ za kritiku. To tako traže, od Vuka do danas. Rezultati su poznati: prvi planjski inspiracije u samoucima brzo utru pod nanosima svakodnevnih lokalnih ili nacionalnih tribunalskih gemji splasnu, tu i tamo neravne pjesan od skunatorenih priznanja književne publike a kritika se prepusta onda čitalačkim pametima, lovcima čehovskih priznanja, ili se nepovratno gubi.

Nizu ovih nužno zaostrenih pa i uprošćenih opažanja o odsustvu visokih književnih škola kritike

u Srbiji treba dodati jedno daleko presumnije, u dejstvu oštrije i poraznije: srpska književna kritika se svirepoj čudi nužnosti, od Vuka Karadžića do Zorana Mišića, nosila se sa svojim presudnim neprijateljem i bila određivana njegovim prisustvom. Intenzivnije ili manje intenzivno, pod maskom ili sa otvorenim kartama, taj neprijatelj je uvek bio jedan isti: prosvetiteljstvo. Od prvih lekcija koje je Vuk Karadžić morao dati Vidakoviću iz geografije, psihologije i jezika, do najlucidnijih tekstova Marka Ristića o prosvetarskom, blagočestivom zdravom razumu koji umetnost vidi kao školsku predikaciju, senka prosvetiteljske nužnosti prostirala se neminovno precizno nad svim visokim i umnim naporima i rezultatima naše kritičke misli. Srpski književni kritičar je većito imao da objašnjava, da bude učitelj u veoma uskom i prizemnom smislu reči, počinjući sa alfabetikom, ni malo u biblijskom smislu reči, stalno je za petama imao opomene plemenskog siromaštva: da ne možemo, pa i ne smemo kao drugi, da su drugi aršini tamo, otkadje se vraćao sa doktorskom titulom i spremom Ljubomir Nedić, ili sa revaloriranim socijalnim idejama o književnoj istoriji Jovan Skerlić, a drugi ovamo, preko savskog mosta, gde se ljudi vuku još uvek tromo za svojim kolestarima i gde, najčešće, visoke duhovne i duševne potrebe ljudi zamenjuju filozofija „parčeta hleba“, po kojoj, kako je nešto kasnije tu „filozofiju“ parodirao Velebor Gligorić u eseju o Disu, najviši uspon jednog pesnika ili kritičara znači odlazak u diplomate ili bar u narodne poslanike. Kao i pesnik, kritičar je sigurno, neumitno plaćao taj odlazak onim jedinstvenim tvoračkim impulsima u sebi zbog kojih je prvobitno i kretao u pisanje a ne u lov na državnu karijeru.

Sigurno po diktatu nacionalne sudbine, ako te maglovite reči mogu da označe njegov dramatičan položaj, naš kritičar je većito bio u procesu: da govori stvari koje nemaju sa njegovom intimnom ličnošću dubinske veze, potrebne a neprihvatne, koje su vrsta nepisanih dugovanja plemenu, da bi bio tribunetski svetlo zanjajac u nacionalnoj mašineriji pa zato slušan, uvažan, ili da govori svoje anticipatorske suplesse ljudskih bogatstava, da vodi tih, tajni razgovor sa središtem umetničkih poruka i pouka koji izmiču naložima utilitarne nacionalno-političke didaktike, pa da ostane sam, neprimećen, žrtvovan riziku da bude sebi učitelj i publika. Otuda se, zbog prevage ovih naloga, u srpskoj književnoj kritici dogodilo da su pod nanosima politrane univerzitetske, prosvetiteljske potrage za pismenim piscima, u vrednovanju njihovih rezultata, prosvetiteljske ideje o umcu, znanju i takozvanom evropskom piscu, bacaju u zasedak i zasenak tvrdi, dvosekili, iako primitivni grč u umetniku, jedinstveni izraz duha, odnosile pored ličnosti gipke asimilacije, bez sudbinskih vertikala, lišene bistvih saznanja sopstvene i tuđe sudbine u stihovima, dramama, pričama; jedan delirično tragični boem Dis ostao je ispod Jovana Đutića i njegovog zlatarstva o

žitkim, dubinskim pokretima u Simi Sarajliji važilo je sve do studije profesora Vladana Nedića, suvo i kruto racionalističko: „pokaštropljen ludotvornom vodicom“, a sav onaj dvosekili, skriveniji, podzemniji razmah intucije u piscima, govor umetnosti koji hvata u oba sveta u isti mah, putem velikih ekstaza i vizija, ostao je izvan, ili pored, strasnijih napora kritičara da o umetnosti kažu svoju reč.

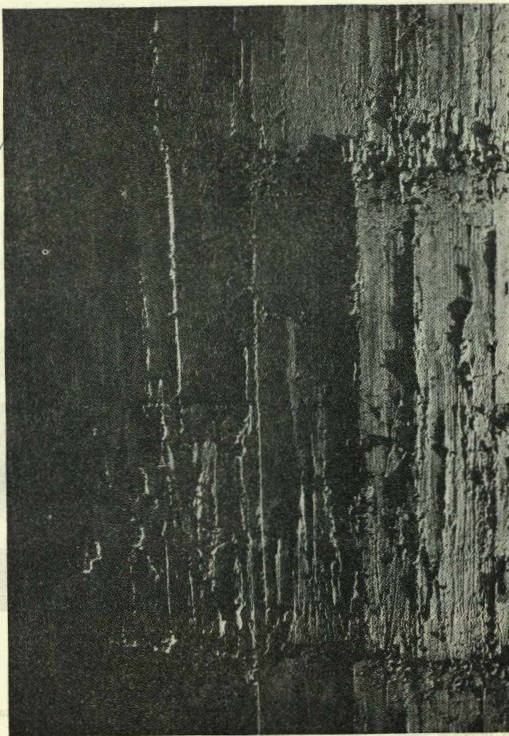
Naravno, naš kritičar sa početkom ovog veka imao je za takav odnos veoma svirepe i duboke razloge. Otimajući se iz mreža spletenih episkim, romantično nacionalnim duhom, on je surovostima divljine i neoplenjenosti, koji čine deo divinizirano narodnog duha iz epske pu-tem velikih ekstaza i vizija, ostao je izvan, ili pored, strasnijih napora kritičara da o umetnosti kažu svoju reč.

Naravno, naš kritičar sa početkom ovog veka imao je za takav odnos veoma svirepe i duboke razloge. Otimajući se iz mreža spletenih episkim, romantično nacionalnim duhom, on je surovostima divljine i neoplenjenosti, koji čine deo divinizirano narodnog duha iz epske pu-tem velikih ekstaza i vizija, ostao je izvan, ili pored, strasnijih napora kritičara da o umetnosti kažu svoju reč.

Medutim, ne samo zbog momenta kad je prepukla pod naporom Skerličeva radna priroda, jedna epoha srpske književne kritike povukla je u tih kutove muzeja i mnoštvo kvaliteta za kojima danas, skriveno a uzaludno, nostalgično čezne naša kritika: pouzdan rad kritičkih merila, strogost i tačnost u okviru tih merila, utisak *definitivne izvesnosti* koju su ostavljali sudovi tadašnjeg kritičara. Doba naše kritike nazvano zlatnim dobom koje je u težnjim crtama lika definisala vera i ljudske vrednosti pa i u mere ljudskog iskustva, ubeđenje da se umovi ipak plodno troše u sužavanju kruga nepoznatih istina, ubeđenje da čovečanstvo iako sporo i pipajući u mraku predrasuda napreduje ka slobodi i razumu životu, nije znalo za svu korozivnu moć relativnosti, ljudi su živeli nezadržani skepsom i pored svesti o mnogim poraznim lekcijama istorije, plodni duhovi su ipak bili uvereni da te lekcije nisu uzaludne. Tugovanja u pesmama nisu bila bez apelata, duhovni život se ipak odvijao u znaku radosti od otkrića, naučnik je bio siguran u trajnosti svojih istina, umetnik u konačnu pobjedu svojih slika. Kritičar je, prema tome, govorio iz punih pluća, ulazio u književnu arenu bez apriornih kočnica, svet je imao samo da dobi još jedan plodni otisak, njegova invencija imala je samo da izdrži unutarnju probu u sudaru sa materijom. Pregrada između njega i umetničkog dela nije bilo, ili ne u meri koja bi dovela u pitanje smisao njegovog pristupa tom delu. Uveren u primarne vrednosti i ciljeve svog razgovora sa delima, nije strepeo pred mogućim autokratizmom sopstvenih vizija književnosti.

Doba sumnje, kako je sa velikim pravom nazvala naše doba jedna francuska romansijerka, ima jednu nesumnjivu oslobodilačku vrlinu: kritičar, kao i pisac čije delo misli, lišen je naočnjaka i strane ves uljuje o zemaljskom raju koje su nedavno dolazile kao zamena za sve što zemlja uskraćuje svojim žiteljima. Istorija je dolila presudne kapi u čaše

zrenju slavne lozinke koju su ratnici protiv simetrije i harmonije digli kasnije na visinu tvoračkog načela umetnosti: *Lepota će biti konvulzivna ili je neće biti.*

PETAR LATINOVIĆ

tonovi teksta

zrenju slavne lozinke koju su ratnici protiv simetrije i harmonije digli kasnije na visinu tvoračkog načela umetnosti: *Lepota će biti konvulzivna ili je neće biti.*

II

Medutim, ne samo zbog momenta kad je prepukla pod naporom Skerličeva radna priroda, jedna epoha srpske književne kritike povukla je u tih kutove muzeja i mnoštvo kvaliteta za kojima danas, skriveno a uzaludno, nostalgično čezne naša kritika: pouzdan rad kritičkih merila, strogost i tačnost u okviru tih merila, utisak *definitivne izvesnosti* koju su ostavljali sudovi tadašnjeg kritičara. Doba naše kritike nazvano zlatnim dobom koje je u težnjim crtama lika definisala vera i ljudske vrednosti pa i u mere ljudskog iskustva, ubeđenje da se umovi ipak plodno troše u sužavanju kruga nepoznatih istina, ubeđenje da čovečanstvo iako sporo i pipajući u mraku predrasuda napreduje ka slobodi i razumu životu, nije znalo za svu korozivnu moć relativnosti, ljudi su živeli nezadržani skepsom i pored svesti o mnogim poraznim lekcijama istorije, plodni duhovi su ipak bili uvereni da te lekcije nisu uzaludne. Tugovanja u pesmama nisu bila bez apelata, duhovni život se ipak odvijao u znaku radosti od otkrića, naučnik je bio siguran u trajnosti svojih istina, umetnik u konačnu pobjedu svojih slika. Kritičar je, prema tome, govorio iz punih pluća, ulazio u književnu arenu bez apriornih kočnica, svet je imao samo da dobi još jedan plodni otisak, njegova invencija imala je samo da izdrži unutarnju probu u sudaru sa materijom. Pregrada između njega i umetničkog dela nije bilo, ili ne u meri koja bi dovela u pitanje smisao njegovog pristupa tom delu. Uveren u primarne vrednosti i ciljeve svog razgovora sa delima, nije strepeo pred mogućim autokratizmom sopstvenih vizija književnosti.

Doba sumnje, kako je sa velikim pravom nazvala naše doba jedna francuska romansijerka, ima jednu nesumnjivu oslobodilačku vrlinu: kritičar, kao i pisac čije delo misli, lišen je naočnjaka i strane ves uljuje o zemaljskom raju koje su nedavno dolazile kao zamena za sve što zemlja uskraćuje svojim žiteljima. Istorija je dolila presudne kapi u čaše

skepe: koliko juče on je mogao da vidi kako se na parolama slobode gradi tranjaja, kako se na prokrustovskim posteljama skrčuju za život, sve što je slobodi odano i njom inspirisano i postao je preterano otporan za sve idealno krojene koncepte „inženjera ljudskih duša“. Sve što mu je ostalo jeste skeptičan pogled na prorocke ambicije pisaca, razuzdena i pokretljiva umnost za sve tačke sa kojih može da zacakli osvojena ljudska vrednost, razumevanje za najširu skalu tajni i supiesa svega što se ljudskim oglasava. On više ne traži ostakne u dirgovanoj misli o umetnosti i u tim oblastima više ne postoji ni jedna književna Meka u koju bi pohrlile evropske hadžije, kakav je slučaj bio između dva poslednja rata, kad su na harkovskim i drugim kongresima stvarane spasnosne poslanice za književnu upotrebu.

Poučen sumom gorućih iskustava, kritičar danas unarved ne pristaje na zamenu umetnosti bilo kakvim varljivim dobrima: on je sebi i kongres, i skupštinska dvorana, univerzitet i kominternu. Njegov trijumf u tom velikom prisvajanju slobode mogao bi se pretvoriti u poraz, tragičan i definitivni, ako bi ta sloboda primila isključivi oblik sklonosti pred svirepim naložima istorije, fiktivnog pribeglišta na koje se pred njenim vetrovima nijedan begunac nije uspešno sklonio. Njegova „moderna“ skepsa može biti moment plodnosti samo ukoliko razara direktivnu logiku uskopljivača umetnosti otvarajući pri tom vrata za nove drhtaje uma i emocije, one čiji se glas nije mogao čuti u pobedničkoj gnoj konvenciji. Ali tajna perspektiva ciničnog velikog Posmatrača samo bi potvrdila na njegovom primeru staru i mudru izreku da se krajnosti dodiruju i da nečiva skepsa koliko i kruta direktivna logika ništi antejski polet duha u sukobu sa sopstvenom sudbinom. Lišen toga saznanja, kritičar doba sumnje rizikuje da bude sebi jedna publika. Odsustvo tajne poruke koju to saznanje nosi nužno bi pretvorilo njegovu reč u kraljevanje pustlošću, u trajnost nesigurnosti, u apsolutnu relativnost. Svi nosilacni naričatelji za Skerličem u našoj kritici našli bi u takvoj perspektivi kritike osnove svojoj nostalgiji. Da bi kritika bila ono što joj je vekovna namena — dupla svest o životu — mora slediti neke od pouka samih književnih dela i vratiti se zakonima reda, relativne konačnosti, lucidnog i vitalnog, to znači Akcijem hranjenog posmatrača.